

8. Мазолін А. Исторический анализ пропаганды: поиск системных свойств / Андрей Мазолін // PR как модель социального взаимодействия (международный и российский опыт) : Материалы научного семинара / под ред. И. Н. Чудновской, Е. Я. Дугина. — Москва : Альфа-М; Сициологический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова, 2007. — Вып. 7. — 264 с.
9. Межеричкий Я. Ю. Республиканская монархия: метаморфозы идеологии и политики императора Августа / Я. Ю. Межеричкий. — Калуга : Изд-во КГПУ, 1994. — 442 с.
10. Підлісна Г. Н. Антична література для всіх і кожного / Г. Н. Підлісна. — 2-ге вид., стереотипн. — Київ : Техніка, 2004. — 384 с.
11. Публій Овідій Назон. Метаморфози / Овідій Назон Публій [Пер. з латинської А. Содомори]. — Київ : Дніпро, 1985. — 304 с.
12. Свенцицкая И. С. Раннее христианство: страницы истории / И. С. Свенцицкая. — Москва : Политиздат, 1987. — 336 с.
13. Токарев А. Н. "Традиционализм" и "республиканизм" в пропаганде Октавиана накануне Актинской битвы / А. Н. Токарев // Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. — 2011. — № 965: Серія "Історія". — Вип. 43. — С.72—81.
14. Токарев А. Н. Становление официальной идеологии принципата императора Августа. — Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразіна, 2011. — 280 с.
15. Транквилл Гай Светоний. Жизнь двенадцати цезарей / Гай Светоний Транквилл. — [перевод М. Л. Гаспарова]. — Москва : Наука, 1993. — 368 с.
16. Утченко С. Л. Древний Рим. События. Люди. Идеи. — Москва : Наука, 1969. — 323 с.
17. Франко І. Зібрання творів: у 50 т. / Іван Франко. — Київ : Наук. думка, 1977. — Т. 9. — 536 с.
18. Холланд Р. Октавиан Август. Крестный отец Европы. — Москва, Санкт-Петербург : АСТ, Астрель, 2010. — 352 с. — (Серия "Историческая библиотека").
19. Хрестоматія з стародавньої історії / За ред. акад. В. В. Струве. — Київ — Харків : Держучпедвидав "Радянська школа", 1937. — Т. II. — 220 с.
20. Циркин Ю. Б. Гражданские войны в Риме. Победенные / Ю. Б. Циркин. — Санкт-Петербург : Изд-во Санкт-Петербургского университета, 2006. — 316 с.
21. Чисталев М. С. Антиегипетская пропаганда Октавиана Августа в римской поэзии: образ Клеопатры как врага Рима / М. С. Чисталев // Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского, 2014. — № 1 (2) — С. 293—300.
22. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. / Тарас Шевченко. — Київ, 2003. — Т. 5. — 496 с.

В статье проанализировано использование информационных технологий с целью общественно-политических трансформаций во времена правления первого императора Древнего Рима Октавиана Августа. Прослежены место и роль издательского дела в процессах изменений, в том числе целевое создание и использование для утверждения общественных идеологем литературных произведений Вергилия, Горация, Овидия, Цицерона и других древнеримских литераторов и издателей.

The article analyzes the use of information technology to social and political transformations during the reign of the first emperor of ancient Rome Octavian Augustus. The article traces place and role of publishing in the process of changes, including the creation and use for ideological impact literary works of Virgil, Horace, Ovid, Cicero and other Roman writers and publishers.

Надійшла до редакції 26 жовтня 2015 року

БІБЛІОГРАФІЯ

УДК 025.32-048.78:001.31(477)

Галина Гуцол,
заступник директора з наукової роботи
Книжкової палати України

Концепція реформ у галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України

У статті запропоновано комплексне рішення для здійснення реформ у галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України. Запропоновано створити мережу бібліографувальних установ шляхом переходу на єдине бібліографічне програмне забезпечення, упровадити міжнародну класифікаційну систему, міжнародні правила каталогізації та формат; оптимізувати фонди бібліотек шляхом запровадження депозитарної цифрової бібліотеки.

Ключові слова: АІБС, УДК, ББК, RDA, MARC 21, бібліотечний фонд, депозитарна бібліотека.

Головною метою державної політики України на нинішньому етапі є повноцінне членство в Європейському Союзі та інтеграція у світове співтовариство. Для цього у країні має бути здійснено низку перетворень, що дозволять досягти рівня розвинених держав світу.

Указом Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 схвалено Стратегію сталого розвитку "Україна—2020" [10], згідно з якою заплановано упродовж 2015—2020 років

здійснити реалізацію 62 реформ і програм розвитку держави, зокрема:

- розвиток інформаційного суспільства та медіа;
- реформа державної політики у сфері культури;
- програма розвитку національної видавничої справи.

Засади реформування сфери культури конкретизовано у Довгостроковій стратегії розвитку української культури — стратегії реформ, схваленій розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.02.2016 № 119-р [11].

Спектр реформ у сфері культури досить широкий. У цій статті розглянуто концепцію комплексного рішення щодо реформування в галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів, класифікації, розташування та зберігання фондів видавничої продукції, запропоновану Книжковою палатою України.

Окремим аспектам розв'язання окресленого кола питань присвячено значну кількість наукових публікацій і дисертаційних досліджень, однак комплексно до вирішення порушеної проблематики не наближався жоден з авторів цих робіт, що і обгрунтовує наукову новизну ідей, запропонованих у цій публікації.

Метою статті є розкриття шляхів реформування складових бібліографічної справи України, а також оптимізації розташування та використання фондів видавничої продукції.

Книжкова палата України — єдина в країні організація, що поєднує функції наукової та бібліографувальної установи, видавництва, Державного архіву друкованої продукції України та національного агентства з міжнародної стандартної нумерації видань. Саме тому її спеціалістам знайомі усі проблеми, пов'язані зі створенням та використанням бібліографічних ресурсів, надходженням обов'язкового примірника, розташуванням фондів, їхнім оцифруванням тощо.

Бібліографічна справа або практична бібліографічна діяльність — це сукупність процесів виробництва та поширення бібліографічної інформації, які умовно поділяються на бібліографування та бібліографічне обслуговування. Обидва процеси здійснюють бібліографувальні установи, до яких належать такі, що продукують і використовують бібліографічну інформацію — Книжкова палата України, бібліотеки, архіви, музеї, центри науково-технічної інформації тощо.

На підставі аналізу чинного законодавства, що регулює діяльність цих установ, а також спираючись на багаторічний досвід роботи Книжкової палати України як центру державної бібліографії, виокремимо основні проблеми, що залишаються невирішеними — упродовж багатьох років і заважають вітчизняним бібліографувальним установам досягти рівня провідних бібліографувальних установ світу та інтегруватися у світовий інформаційний простір:

1. Відсутність єдиної концепції та програми інформатизації у кожній з галузей — бібліотечній, архівній, музейній.
2. Відсутність єдиної інформаційно-бібліографічної інфраструктури створення та розповсюдження бібліографічної інформації і, як наслідок, відсутність зведеного електронного каталогу фонду видавничої продукції, що зберігається у фондосховищах України.
3. Несумісність більшості створюваних національних електронних бібліографічних ресурсів зі світовими бібліографічними ресурсами.
4. Використання для систематизації документів і розстановки фондів класифікаційної системи, що не є міжнародною, і застосовується лише у кількох країнах колишнього Радянського Союзу.
5. Відсутність єдиної інформаційно-бібліографічної системи (електронного каталогу) книжкового ринку України і книготорговельної класифікації.
6. Захарашеність фондів бібліотек незатребуваними виданнями і, як наслідок, відсутність площ для зберігання актуальної літератури, надмірні витрати на утримання фондосховищ та надлишкова кількість працівників, що обслуговують фонди і фондосховища.

За період з 1997 до 2015 року Книжковою палатою України розроблено і подано на розгляд державних органів влади 11 проектів, що містять інноваційні рішення щодо розв'язання окремих з означених питань. Об'єднання певних

складових цих документів призвело до розроблення у 2016 році нового проекту, покликаного вирішити більшість цих проблем.

Проект "Комплексна програма реформування у галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України" містить такі складові:

1. Створення в Україні єдиної інформаційно-бібліографічної мережі бібліографувальних установ та об'єданого електронного бібліографічного ресурсу — зведеного електронного каталогу видань, що зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних установах країни.
2. Запровадження єдиного міжнародного комунікативного формату і міжнародних правил каталогізації.
3. Відмова від Бібліотечно-бібліографічної класифікації (ББК), упровадження міжнародної класифікаційної системи Універсальна десяткова класифікація (УДК) та реорганізація фондів видавничої продукції згідно з цією класифікаційною системою.
4. Запровадження електронної централізованої каталогізації.
5. Відродження системи книгорозповсюдження в Україні через створення електронної інформаційно-бібліографічної системи "Книги в продажу", що відображатиме стан книжкового ринку України.
6. Створення депозитарної цифрової бібліотеки та оптимізація бібліотечного фонду України.

Розглянемо докладно усі складові проекту, проблеми, які мають бути вирішені у процесі реалізації кожної з них, а також визначимо, що вже зроблено у цьому напрямку.

1. Створення в Україні єдиної інформаційно-бібліографічної мережі бібліографувальних установ та об'єданого електронного бібліографічного ресурсу — зведеного електронного каталогу видань, що зберігаються в бібліотечних, архівних та музейних установах країни

Серед проблем, що не дозволяють досягти реального результату в бібліографічній справі, — відсутність узгодженої концепції інформатизації бібліографувальних установ країни й єдиної концепції інформатизації установ у кожній галузі.

Найбільшу кількість бібліографувальних установ становлять бібліотеки. За браком державної концепції інформатизації бібліотек [17] і виділення відповідних коштів з держбюджету, кожна з них, виходячи з власних фінансових можливостей та бачення першочерговості автоматизації бібліотечних процесів, закуповувала комп'ютерну техніку та бібліографічне програмне забезпечення і розпочинала введення баз даних.

Більшість установ започаткували цей процес у 1995—2000 роках, отже, упродовж 20 років в Україні нагромаджено значну кількість електронних бібліографічних ресурсів. Здавалося, що заважає об'єднати ці ресурси у зведений електронний каталог бібліотечного фонду України? Однак такого ресурсу не створено, і за нинішніх умов це практично неможливо. Причина полягає в тому, що електронні каталоги окремих бібліотек не сумісні між собою, навіть якщо створені в одному програмному забезпеченні, наприклад, в автоматизованій бібліотечно-інформаційній системі (АБІС) ІРБІС.

ІРБІС використовує багато бібліотек України, у тому числі дві найбільші — Національна парламентська бібліотека України і Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (НБУВ). Перша є методичним центром для бібліотек системи Мінкультури, інша — бібліотек Національної академії наук України (НАНУ). На сайті НБУВ є доступ до електронного каталогу самої НБУВ та каталогів бібліотек установ НАНУ [9], однак це не єдиний електронний ресурс, а окремі електронні каталоги кожної з установ. Вочевидь, створити єдиний ресурс не вдалося через різні налаштування систем, брак єдиної методики заповнення полів у базах даних і т. ін. Так само відсутній і зведений каталог бібліотек системи Мінкультури.

Книжкова палата України з 1997 року використовує бібліографічне програмне забезпечення ProCite5 [6], розроблене компанією ISI ResearchSoft на замовлення Бібліотеки Конгресу США. Програма має чимало переваг і корисних функцій, зокрема формування бібліографічних списків, згрупованих за рубриками УДК, і допоміжних бібліографічних покажчиків (іменного, предметного, географічного, серійних видань тощо), що значно спрощує виконання однієї з головних функцій Книжкової палати України — випуск державних бібліографічних покажчиків — літописів. Однак у ProCite наявні й суттєві недоліки — записи у базі даних зберігаються у внутрішньому форматі, що містить лише 45 полів з певним цільовим призначенням, і не реалізовано можливість експорту записів у міжнародних комунікативних форматах [18].

Останніми роками Книжкова палата України постала перед проблемою часткової сумісності ProCite5 із новими версіями операційної системи Windows, оскільки це бібліографічне програмне забезпечення більше не підтримується виробником. Незабаром настане момент, коли його не можна буде встановити на чергову версію Windows, що призведе до зупинки усіх автоматизованих технологічних процесів аналітико-синтектичного опрацювання документів і неможливості створення баз даних. Розв'язання проблеми — перехід на сучасніше бібліографічне програмне забезпечення, що і пропонується здійснити у рамках проекту. Критеріями вибору нового програмного забезпечення є: широка мережа використання, досвід роботи у створенні і розповсюдженні бібліографічної інформації, зведених електронних каталогів, застосування міжнародних стандартів електронної каталогізації та світових комунікативних форматів.

Проаналізувавши АБІС, представлені на ринку України, виявлено, що бібліотеки найчастіше використовують АБІС ІРБІС (виробник — Державна науково-технічна бібліотека Росії), MARK-SQL (виробник — російська компанія "Інформсистема"), "УФД/Бібліотека" (виробник — компанія "Український фондовий дім") і ALEPH (виробник — ізраїльська компанія "Ex Libris").

Обидві АБІС російського виробництва мають низку недоліків, котрі, як і ProCite5, унеможливають автоматичне формування електронного каталогу від багатьох операторів. Створення бази даних електронного каталогу здійснюється у напівручному режимі та потребує постійного втручання адміністратора. Придбання АБІС ІРБІС і MARK-SQL для українських бібліотек свого часу було обґрунтовано порівняно невисокою ціною політикою виробника. Однак, зважаючи на нинішні відносини між Україною і Росією, вітчизняні бібліотеки постають перед проблемою припинення використання російських програмних продуктів і пошуку іншого бібліографічного програмного забезпечення.

Щодо "УФД/Бібліотека", то наразі у процесі розроблення перебуває нова, значно вдосконалена версія цієї АБІС, яку виробник ще не готовий продемонструвати, тож старі версії системи розглядати не має сенсу.

Отже, вивчивши представлені на українському ринку АБІС, фахівці Книжкової палати України на нинішньому етапі віддають перевагу програмному продукту, який гарантовано дозволить вирішити повний спектр завдань — АБІС ALEPH.

Власником продукту є компанія "Ex Libris Group" — світовий лідер у галузі програмного забезпечення для бібліотек та інформаційних центрів. Компанія має 20-річний досвід впровадження своїх розробок у багатьох країнах світу. Усі продукти "Ex Libris" підтримують різноманітні стандарти, які забезпечують взаємодію з іншими системами, зокрема MARC 21, UNIMARC, Z39.50, XML, HTML, що використовуються у багатьох світових бібліотеках.

Компанія має 11 офісів у різних державах, штат налічує 600 співробітників. Її продуктами послуговуються 5600 споживачів у 23 країнах на всіх континентах, зокрема

користувачів ALEPH — більш як 2600. Серед клієнтів — понад 20 національних бібліотек і 40 бібліотек національного рівня у Великій Британії, Китаї, Латвії, Ізраїлі, Мексиці, Австрії, Німеччині, Чехії, Австралії, Росії тощо. Найрозповсюдженіша ця система в університетських бібліотеках: її використовують 45 із 50 університетів Північної Америки, 42 із 50 університетів Європи, 11 із 20 університетів Азії.

Важливою функцією системи є багатомовність — повна підтримка стандарту UNICODE забезпечує повноцінну роботу з різними алфавітами (20 мов), у тому числі й різної направленості (як ліво-, так і правонаправлені).

В Україні система ALEPH відома давно. Її користувачами упродовж багатьох років є Публічна бібліотека імені Лесі Українки міста Києва, Наукова бібліотека Національного університету "Кієво-Могилянська академія", Науково-технічна бібліотека ім. Г. І. Денисенка Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут", кілька років тому приєдналася Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника.

Модуль каталогізації ALEPH дозволяє створювати електронні каталоги усіх видів видань. Одночасно підтримуються різноманітні MARC і не-MARC формати, що забезпечує користувачів єдиним, не розпорощеним за видами видань каталогом.

Окрім зазначеного, компанія "Ex Libris" удосконалила політику розповсюдження власних програмних продуктів — кожній бібліотеці не потрібно закуповувати всю систему, котра складається з базових модулів і ліцензій користувачів, розробники пропонують створення мережі установ (корпорації) на основі центрального ядра, що містить базові модулі, та розгалуженої системи необмеженої кількості користувачів (бібліографувальних установ) із можливістю одночасного введення інформації в систему. Така маркетингова політика компанії дозволяє значно зекономити кошти користувачів і повністю відповідає концепції проекту [13]. Вона замінює укорінений у нас підхід до формування зведеного електронного каталогу шляхом злиття баз даних окремих бібліографувальних установ на створення корпоративного каталогу як єдиного ресурсу, в який записи вносять одночасно всі учасники проекту. Методика створення і використання системи корпоративної каталогізації, заснована на мережевих технологіях, давно відома у світі та й в Україні також [17]. У США, наприклад, вона використовується з сімдесятих років минулого століття.

Другою перевагою створення корпорації бібліографувальних установ є те, що за підтримання всієї системи в актуальному стані відповідає лише один учасник проекту — утримувач центрального ядра, функції якого бере на себе Книжкова палата України. Інші ж учасники проекту, забезпечені однаковими умовами роботи, лише експлуатують систему.

Для забезпечення функціонування мережі на базі Книжкової палати України передбачається створити потужний, відмовостійкий програмно-технічний комплекс, який об'єднає бібліографувальні установи країни в єдину інфраструктуру.

Апаратну частину планується реалізувати на основі двох серверів (активного та резервного), які забезпечать створення та функціонування корпоративного електронного каталогу на основі ALEPH із зовнішнім інтернет-доступом за допомогою програмного модуля Primo. Цей модуль дозволяє створювати на основі баз даних ALEPH електронний online-каталог із можливістю пошуку за багатьма реквізитами. Базуючись на HTML-сторінках, Primo повністю відкритий для налаштувань і забезпечує читача доступом до бібліографічних ресурсів за допомогою спеціальних MARC-полів, що містять зв'язки-посилання через внутрішню систему посилань та індекси класифікаційних систем. Користувачами Primo сьогодні є понад 1200 організацій з багатьох держав світу.

Підключення бібліографувальних установ до системи може бути здійснено поетапно — спочатку найбільші національні бібліотеки, згодом обласні, районні та бібліографувальні установи інших відомств.

Запровадження корпоративного каталогу, що міститиме інформацію про наявність кожного з видань у бібліотеках, сприятиме книгообміну між ними і кращому перерозподілу бібліотечного фонду, полегшить роботу міжбібліотечного абонементу.

II. Запровадження єдиного міжнародного комунікативного формату і міжнародних правил каталогізації

Для інтеграції у світове професійне та інформаційне середовище українським бібліотекам необхідно перейти на міжнародні правила каталогізації для цифрового середовища — здійснити переклад видання Resource Description and Access (RDA, *укр.* — Опис ресурсу та доступ), адаптацію та впровадження цих правил в Україні [23].

Упродовж останніх років RDA активно поширюють і впроваджують не лише в англійських, а й у багатьох інших країнах. Цей стандарт розповсюджений у національних бібліотеках США, Канади, Австралії, Сінгапуру, Малайзії, Філіппін тощо. До європейської групи користувачів RDA входять Австрія, Ватикан, Велика Британія, Данія, Італія, Ісландія, Іспанія, Латвія, Нідерланди, Німеччина, Норвегія, Польща, Португалія, Словаччина, Словенія, Туреччина, Фінляндія, Франція, Хорватія, Чехія, Швейцарія, Швеція, Шотландія, Міжнародний центр ISSN.

RDA перекладено китайською, фінською, французькою, німецькою, італійською та іспанською мовами [1].

2004 року Книжковою палатою України було перекладено і видано українською мовою версію, що передувала RDA, — Англо-американські правила каталогізації (Anglo-American Cataloguing Rules (AACR 2), англійська версія станом на 1988 рік) [3, 17], однак на той час застосування вони не знайшли.

2014 року при Українській бібліотечній асоціації (УБА) створено робочу групу для вивчення питання зацікавленості українських бібліотек у перекладі правил каталогізації RDA українською мовою та їхнього впровадження в Україні на рівні галузевого стандарту [12]. Попередньо УБА здійснила опитування бібліотек і отримала такі результати: 62 установи відповіли ствердно на запитання "Чи потрібен переклад RDA українською мовою?", 54 — визнали потрібним впровадження RDA в Україні. Відповідно, робоча група узгодила умови ліцензії з власниками авторських прав — Американською бібліотечною асоціацією — і розробила проект.

Поряд із RDA вітчизняним бібліотекам необхідно українськомовне видання керівництва до комунікативного формату MARC 21. Створення робочої групи для вивчення теоретичних і практичних аспектів його впровадження в інформаційно-бібліотечних установах України також заплановано при УБА.

Реалізація проекту передбачає не лише переклад і видання RDA та MARC 21, а й організацію навчання для бібліотекарів — проведення низки науково-практичних семінарів, розподілених за п'ятьма регіонами України для охоплення усіх областей.

Запровадження в Книжковій палаті України і вітчизняних бібліотеках АБІС ALEPH, налаштованої на міжнародний комунікативний формат MARC 21 (або той, що прийде йому на заміну), дозволить без зусиль перейти на правила каталогізації RDA.

III. Відмова від ББК, запровадження УДК та реорганізація фондів видавничої продукції згідно з цією класифікаційною системою

Для систематизації видавничої продукції та розташування фондів бібліотеки України паралельно використо-

вують дві класифікаційні системи: Універсальну десяткову класифікацію (УДК) і Бібліотечно-бібліографічну класифікацію (ББК).

УДК — міжнародна класифікаційна система, яку застосовують у понад 130 країнах світу. Вона побудована за принципом поділу на галузі науки і є "живою" класифікаційною системою, в якій відображаються всі зміни, що відбуваються у світовій науці.

Власником УДК є Консорціум УДК, розташований у м. Гаазі, Нідерланди.

Використання УДК в Україні має майже столітню історію. Перше видання скорочених таблиць десяткової класифікації українською мовою (у перекладі з французької) здійснено Головною Книжною Палатою ще 1919 року. Його автор — засновник і перший директор установи, славетний український бібліографознавець Ю. Іванов-Меженко [8].

У радянські часи в Україні застосовувалося видання УДК російською мовою. З набуттям незалежності знову постало питання про національне видання УДК.

1996 року спеціалісти Книжкової палати України розробили проект "Класифікаційна система України", у рамках якого, за фінансової підтримки Міжнародного фонду "Відродження", здійснено переклад з англійської мови і видано таблиці УДК українською мовою і алфавітно-предметний покажчик до них [4, 17, 19, 21, 22].

Відтоді Книжкова палата України, на підставі ексклюзивної ліцензії, постійно одержує від Консорціуму зміни й доповнення до УДК і підтримує національний еталон в актуальному стані.

Із 2000 до 2015 року Книжковою палатою України за державною програмою "Українська книга" видано 21 друковану книгу (два видання повних таблиць та зміни і доповнення до УДК). Також підготовлено і видано 4 електронні видання УДК, кілька різновидів прикладних таблиць УДК, словник термінів з УДК, низку методичних рекомендацій щодо індексування тощо. На допомогу видавцям у визначенні індексів обох класифікаційних систем розроблено "Таблицю відповідності скорочених варіантів УДК і ББК".

2016 року Книжкова палата України готує до випуску третє видання повних таблиць УДК з урахуванням усіх змін і доповнень, що надійшли з Консорціуму, і на допомогу бібліотекарям для полегшення переходу з ББК на УДК розробляє "Таблицю зіставлення індексів ББК і УДК".

Кілька років тому на веб-сайті Консорціуму УДК запроваджено електронний ресурс вільного використання — скорочені таблиці УДК мовами народів світу. Нині цей полімовний, інтернаціональний електронний ресурс містить таблиці 56 мовами [2]. Книжкова палата України одною з перших розробила і передала Консорціуму для розміщення на сайті український національний варіант скорочених таблиць.

Консорціум УДК і Книжкову палату України поєднує тісна співпраця. Під час перекладу співробітники Палати знаходять неточності й помилки в англійському еталоні та повідомляють про них Консорціуму; маючи 10-річний досвід роботи з перекладу і підготовки національних таблиць, надають методичні рекомендації з розташування окремих розділів і підрозділів, пропонують зміни і доповнення до класифікаційної системи. Зокрема, 2008 року спільно з Інститутом історії України розроблено рубрикацію розділу "Історія України", який до того був представлений в УДК одним рядком. Консорціум ухвалив зміни, що дало змогу репрезентувати світовому співтовариству розподілену за хронологічними етапами розвитку історію нашої країни, починаючи від IX століття й до часів незалежності включно.

За плідну співпрацю з Консорціумом УДК і значний внесок у розвиток міжнародного еталона УДК співробітника Книжкової палати України М. Ахвердову уведено до Консультативної ради Консорціуму, яка складається з 23 представників різних країн світу.

Від 2009 року в Україні діє національний стандарт ДСТУ 6096:2009 "Універсальна десяткова класифікація. Структура, правила ведення та індексування".

Щороку Книжкова палата України проводить низку науково-практичних семінарів, як на базі установ, так і в бібліотеках, які є методичними центрами для своєї галузі. Кілька з них стали постійними — для мереж університетських, технічних, сільськогосподарських бібліотек, бібліотек науково-дослідних установ НАНУ. Також проводяться семінари для видавців і редакцій друкованих ЗМІ.

ББК має набагато скромнішу історію. Розроблена з метою усі галузі науки підпорядкувати комуністичній ідеології, ця класифікаційна система була запроваджена в бібліотеках України у 70—80-х роках минулого століття, і їхні фонди переставлені згідно з цією класифікацією.

Сьогодні ББК має офіційний статус Національної класифікаційної системи Росії, в нашій державі вона не підтримується і українською мовою не видається. Застарілі російськомовні видання, які використовують бібліотеки України, належать до вже неіснуючої класифікаційної системи, оскільки з 1997 року ББК зазнала кардинальних змін. ББК використовується лише на просторі колишнього Радянського Союзу, окремі держави — колишні республіки СРСР, як-от країни Прибалтики, — вже відмовилися від її застосування.

Отже, на відміну від ББК, УДК в Україні має великі перспективи і повне забезпечення — ліцензійне, нормативне та навчально-методичне.

2015 року Книжкова палата України виступила з ініціативою відмовитися від використання ББК в Україні і поступово перевести бібліотеки, які її застосовують, на УДК. З цією метою установа розробила проект Постанови Кабінету Міністрів України і звернулася до Держкомтелерадіо як вищого органу виконавчої влади (лист від 02.12.2015 № 537/01) з проханням ініціювати в уряді її прийняття.

Для розроблення методики переходу бібліотек з ББК на УДК Книжкова палата України, згідно з рішенням Вченої ради, у складі якої п'ять учених з вищих навчальних закладів столиці, заснувала Міжвідомчу комісію з питань упровадження Універсальної десяткової класифікації в Україні (далі — Комісія) (протокол № 12 від 18.12.2015). До Міністерства культури України було надіслано лист з проханням виділити представників від Міністерства і підпорядкованих йому бібліотек для роботи в Комісії. Однак, не очікуючи на укомплектування повного складу, Комісія розпочала роботу. Першим розробленим документом став проект Положення, на підставі якого вона має працювати.

Співробітники Книжкової палати України провели аналіз найсуттєвіших відмінностей між ББК і УДК. Виявлено, що найбільших змін зазнають фонди наукової літератури.

Для запровадження УДК у бібліотеках, які її не використовували, Книжкова палата України бере на себе організацію навчання методиці індексування за УДК для різних мереж бібліотек (від шкільних до галузевих наукових) з урахуванням їхньої специфіки. Навчання відбуватиметься поетапно: для ознайомлення з основними правилами індексування буде створено і викладено на сайті Книжкової палати України низку відеосемінарів, згодом заплановано проведення очних семінарів, де слухачі матимуть нагоду поставити запитання.

IV. Запровадження електронної централізованої каталогізації

У результаті реалізації попередніх трьох складових проекту створюються усі необхідні умови для запровадження Книжковою палатою України електронної централізованої каталогізації — надання бібліографувальним устано-

вам електронних бібліографічних записів на видані в нашій державі книги для поповнення їхніх електронних каталогів.

Книжкова палата України здійснювала централізовану каталогізацію до 2005 року через забезпечення бібліотек повними річними комплектами друкованих каталожних карток [5, 17, 18, 21, 22]. Однак із часом кількість замовлень зменшувалася і настав момент, коли друк карток став нерентабельним — бібліотеки поступово переходили на створення електронних каталогів і потребували бібліографічних записів в електронному вигляді (електронної централізованої каталогізації). Книжкова палата пропонувала бібліотекам записи в єдиному форматі, в якому вона може це робити, працюючи у ProCite5, — у вигляді текстових файлів (*.txt) для імпорту в бази даних [18], однак бібліотеки відмовляються використовувати записи у такому форматі.

Нині кожна з бібліотек має відділ обробки та каталогізації документів, фахівці яких здійснюють аналітико-синтетичне опрацювання отриманого обов'язкового примірника. Це призводить до багаторазового уведення у бази даних аналогічної бібліографічної інформації.

Електронна централізована каталогізація шляхом запису записів уможливить вивільнення певної кількості висококваліфікованих працівників від ручного уведення інформації в електронні каталоги і дасть змогу переорієнтувати їх на створення інших електронних ресурсів — тематичних та аналітичних баз даних, повнотекстових електронних ресурсів, яких сьогодні так потребують користувачі.

З переходом на ALEPH Книжкова палата України планує не лише вводити нові надходження літератури, а й здійснити конвертування бази даних "Книги України за роки незалежності" — електронного каталогу книжкових видань з 1991 року, а також ретроспективної бази даних цих видань 1917—1921 років. Як завдання-максимум планується поступово здійснити ретроконверсію карток каталогів 1922—1990 років.

Безумовно, корпоративна каталогізація — це найкращий спосіб вирішення проблеми зведеного електронного каталогу [17], однак створити його можливо і шляхом накопичення в електронних каталогах учасників проекту ідентичних записів, а цього, зі свого боку, можна досягти тільки шляхом централізованої каталогізації.

Отже, через кілька років після запровадження централізованої каталогізації буде створено умови для формування об'єданого електронного бібліографічного ресурсу — зведеного електронного каталогу фонду видавничої продукції, що зберігається у фондосховищах України [13].

V. Відродження системи книгорозповсюдження в Україні через запровадження електронної інформаційно-бібліографічної системи "Книги в продажі"

Перехід до ринкової економіки з набуттям Україною незалежності суттєво вплинув на стан видавничої галузі, зокрема систем книговидання і книгорозповсюдження. Наслідками цього процесу стало стрімке зростання кількості суб'єктів видавничої справи, руйнування державної системи книгорозповсюдження і виникнення неконтрольованого книжкового ринку [16]. Нині кожна з книгорозповсюджувальних організацій має власну інформаційну систему і книготорговельну класифікацію.

За радянських часів в Україні в системі Держкомвидаву діяло 26 державних видавництв. Тематичні плани випуску літератури формувалися залежно від спеціалізації видавництва, виходячи зі спущених зверху "потреб суспільства", і затверджувалися відповідними партійно-адміністративними структурами. Проблеми реалізації книжкової продукції перебували винятково у сфері компетенції державних органів.

Складовою системи книгорозповсюдження були бібліотечні колектори, які у тісній взаємодії з бібліотеками збирали замовлення на випуск видань, одночасно сприяючи реалізації видавничої продукції та забезпеченню тематичної

й кількісної повноти комплектування бібліотечних фондів. Підтримувався зворотний зв'язок між книжковою торгівлею і видавництвами — тиражі видань визначалися на підставі збірних книготоргами і бібліотеками замовлень. Чітко і злагоджено працювала система обов'язкового примірника, забезпечуючи повноту бібліографічної інформації державних бібліографічних покажчиків і достовірність державної статистики друку.

На жаль, із набуттям Україною незалежності цю систему було зруйновано. Альтернативи їй ні державою, ні видавничими структурами не було створено.

За даними Держкомтелерадіо, станом на 01.01.2016 р. до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції внесено 5833 суб'єкти видавничої справи — 4555 юридичних осіб і 1278 фізичних. Повної та достовірної інформації про те, що вони випустили, не має ні Держкомтелерадіо, ні установи — одержувачі обов'язкового примірника, у тому числі Книжкова палата України, оскільки не всі видавці надсилають звітність і неможливо проконтролювати повноту доставляння обов'язкового примірника. Запроваджена кілька років тому система штрафів досі не працює.

Книжкова палата України упродовж багатьох років здійснювала реальні кроки для відродження інформаційної складової вітчизняного книжкового ринку — випускала друковані каталоги, довідник "Видавці та книгорозповсюджувачі в Україні", розробляла і подавала державним органам влади проекти "Книги в продажу" на зразок "Books in print" (1997 рік), "Книги у виробництві" (2007 рік) [4, 15, 16, 19, 21, 22].

Такі системи функціонують у багатьох країнах світу: США, Німеччині, Японії, Росії. Інформаційна система "Books in Print" США містить понад 20 млн записів і підрозділяється на дві підсистеми: "United States Edition" — публікації США та "Global Edition" — пропозиції глобального охоплення, у тому числі публікації США, Великої Британії, Канади, Європи, Нової Зеландії й Австралії.

Російська національна інформаційна система "Книги в наявності і печаті"/Российский "Books in Print", підтримку й інформаційне наповнення якої здійснює Російська книжкова палата, функціонує з 1995 року. Банк даних містить опис майже 550 000 книг, що є в наявності, у виробництві й тих, що плануються до випуску; понад 3000 видавництв і видавничих організацій; авторитетну базу контактів видавців і книгорозповсюджувачів.

У березні 2015 року Міжвідомча комісія з питань сприяння розвитку вітчизняного книговидання та книгорозповсюдження розглянула питання відродження системи книгорозповсюдження в Україні й доручила Книжковій палаті України розробити проект створення електронної інформаційно-бібліографічної системи "Книги в продажу", який відображатиме стан книжкового ринку України.

Відповідно, було розроблено проект "Книги України: електронний on-line-каталог", який передбачав створення єдиного електронного каталогу видань, що виходять друком в Україні. Інформаційну складову має наповнювати Книжкова палата України шляхом експорту скорочених бібліографічних записів з бази даних електронного каталогу книжкових видань. Проект побудовано на тих самих засадах, що й розділ I концепції реформування, наведений вище, тому доцільно їх об'єднати і вирішити проблеми у рамках пропонуваного реформування, а саме:

1. Забезпечити єдину точку доступу до бібліографічної інформації про всі книги, видані в Україні, що є у продажу, а також їхніх видавців.

2. Інформувати видавців про тематику і кількість випущених в Україні видань, що дасть можливість удосконалити планування і зрівноважити тематичну насиченість ринку.

3. Забезпечити книгорозповсюджувачів інформацією про повний спектр літератури, яка доступна для

реалізації, контактними відомостями видавців. У результаті книжковий ринок стане більш прозорим.

4. Забезпечити бібліотеки бібліографічною інформацією для формування замовлень на закупівлю літератури для поповнення фондів.

5. Відродити зворотний зв'язок між бібліотеками і видавництвами для замовлення книг і формування тиражів видань.

6. Відродити повний контроль за одержанням обов'язкового примірника і повну достовірність державної статистики друку, оскільки видавці будуть зацікавлені в тому, щоб інформація про їхні видання якомога швидше потрапила до бази даних.

VI. Створення депозитарної цифрової бібліотеки та оптимізація бібліотечного фонду України

Ще 2008 року фахівці Книжкової палати України розробили проект "Депозитарна цифрова бібліотека", ідея якого полягала у звільненні бібліотек від баласту незатребуваної користувачами літератури, яка становить майже 80% їхніх фондів.

У законодавстві про бібліотеки визначено поняття депозитарної бібліотеки. У багатьох з них є відділи депозитарного зберігання, однак депозитарної бібліотеки в Україні немає. Тим часом фонди бібліотек переважані однаковою, морально застарілою літературою. Це призводить до дефіциту площ для розміщення нової літератури, непомірних витрат на утримання багатоповерхових фондосховищ і надмірної кількості персоналу, який їх обслуговує. Проект "Депозитарна цифрова бібліотека" [13, 14, 20] передбачає створення депозитарної бібліотеки, в яку бібліотечні заклади України передаватимуть морально застарілу, але цінну з історичного, художнього або наукового погляду літературу, вилучивши її з фондів. Усі передані в депозитарну бібліотеку видання мають бути оцифровані та зберігатися в оригінальному вигляді (в кількох примірниках) і в електронній копії. Таких бібліотек може бути кілька в Україні, наприклад, у Києві на базі Книжкової палати України, у Харкові, Дніпропетровську, Одесі та Львові на базі обласних універсальних наукових бібліотек. Кожна з них має охоплювати свій регіон.

На запит користувача будь-яка бібліотека України зможе надати цифрову копію з депозитарної цифрової бібліотеки, а у разі, якщо абонентові потрібно працювати з оригіналом, він може замовити його через міжбібліотечний абонемент.

2010 року в рамках наукової роботи за темою "Дослідження ролі й місця електронних аналогів видань і бібліографічних баз даних в системі соціальних комунікацій" Книжкова палата України розробила проект "Формування національного газетного фонду" [7], 2011 року — проект "Державний електронний депозитарій друкованої спадщини України".

В обох проектах закладено ідею формування депозитарної цифрової бібліотеки, а також комплектування електронного фонду сучасних видань шляхом збирання їхніх електронних оригінал-макетів. Насамперед це стосується газет, оцифрування яких коштує найбільше через потребу використання спеціальних сканерів великого формату.

Газети містять сьогоденну інформацію і ніколи не перевидаються. Більшість редакцій газет не зберігає електронні оригінал-макети власних видань і надзвичайно цінна електронна інформація втрачається. Збирання електронних оригінал-макетів газетних видань значно зекономить кошти держави на оцифрування цих видань у майбутньому.

Обидва проекти подано на розгляд державних органів влади, однак фінансування виділено не було.

Висновки. Пропонувані реформи, концепцію яких викладено у цій статті, покликані вирішити низку проблем, наявних у видавничій, бібліотечній, архівній та інших галузях.

Проект не належить до дешевих рішень — вартість центрального ядра ALEPH, що складатиметься з базових мо-

дулів і 25 ліцензій для Книжкової палати України, становить майже \$150 000. Ще майже \$34 000 коштів витратить апаратна частина. Водночас інші бібліографувальні установи, що до нього приєднуються, мають витратити кошти лише на ліцензії користувачів. Вартість однієї такої ліцензії \$1800, кількість кожна бібліотека визначає, виходячи з власних потреб. Отже, загальні витрати, розподілені на всю мережу установ з урахуванням широкого спектра вирішених завдань, будуть економічно виправдані.

Система потребує також щорічних витрат на підтримку й оновлення. Проте, саме завдяки її сонцеподібній структурі, усі бібліографувальні установи — користувачі завжди матимуть її в актуальному стані і запровадження нових міжнародних стандартів і правил каталогізації відбуватиметься одночасно.

Згідно із Законом України "Про інформацію" визначено основні напрями державної інформаційної політики, серед яких:

- забезпечення доступу кожного до інформації;
- створення умов для формування в Україні інформаційного суспільства;
- створення інформаційних систем і мереж інформації;
- постійне оновлення, збагачення та зберігання національних інформаційних ресурсів;
- сприяння міжнародній співпраці в інформаційній сфері та входженню України до світового інформаційного простору.

Пропонована концепція реформ у галузі створення та використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України відповідає усім цим напрямкам. Зважаючи на необхідність щорічної підтримки, здійснення реформ можливо лише у рамках державної цільової програми.

23 березня 2016 року уряд затвердив Стратегію розвитку бібліотечної справи до 2025 року в Україні "Якісні зміни бібліотек задля забезпечення сталого розвитку України". Одним із напрямів є модернізація матеріально-технічної бази та інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек, реалізація якого передбачає створення потужної сучасної матеріально-технічної бази та інформаційно-технологічної інфраструктури бібліотек відповідно до міжнародних стандартів для надання якісних бібліотечно-інформаційних послуг та універсального доступу до інформації.

Розроблення державної цільової програми на основі комплексу пропонованих реформ забезпечить вирішення означених завдань.

Список використаної літератури

1. RDA in Translation [Електронний ресурс] // RDA toolkit Resource Description and Access. — Режим доступу: <http://www.rdatoolkit.org/translation>. — Назва з екрана.
2. Universal decimal classification [Електронний ресурс] : summary // UDC Consortium. — Режим доступу: <http://www.udcsummary.info/php/index.php?lang=uk&pr=Y>. — Назва з екрана.
3. *Англо-американські правила каталогізації*. — Київ : Кн. палата України імені Івана Федорова, 2004. — XVI, 452 с.
4. *Афонін О. В.* Українська книга в контексті світового книговидавництва / О. В. Афонін, М. І. Сенченко ; Держ. наук. установа "Кн. палата України імені Івана Федорова". — Київ : Кн. палата України, 2009. — 277 с.
5. *Гуцол Г.* Документально-інформаційні потоки Книжкової палати України імені Івана Федорова: характеристика, стан і перспективи / Галина Гуцол // Вісник Книжкової палати. — 2005. — № 5. — С. 31—35.
6. *Гуцол Г.* СУБД ProCite — унікальна система створення баз даних бібліографічної інформації / Галина Гуцол // Вісник Книжкової палати. — 2005. — № 4. — С. 20—24.
7. *Гуцол Г.* Формування фондів електронних бібліотек: шляхи розв'язання проблеми / Г. Гуцол // Бібліотечна планета. — 2010. — № 4. — С. 7—9.
8. *Іванов-Меженко Ю.* Міжнародна децимальна бібліографічна класифікація : скор. табл. з абет. показ. і поясн. текст / Юр. Іванов-Меженко. — Київ : Польський друкар, 1919. — 91, [1] с.
9. Каталоги бібліотек установ Національної академії наук України [Електронний ресурс] // Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. — Режим доступу: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nas/cgiirbis_64.exe?C21COM=F&I21DBN=IL&P21DBN=IL&S21FMT=&S21ALL=&Z21ID=. — Назва з екрана.
10. *Про Стратегію сталого розвитку "Україна—2020"* : указ Президента України від 12.01.2015 № 5/2015 // Урядовий кур'єр. — 2015. — 15 січ.
11. *Про схвалення Довгострокової стратегії розвитку української культури — стратегії реформ* : розпорядження Кабінету Міністрів України від 01.02.2016 № 119-р // Урядовий кур'єр. — 2016. — 4 берез.
12. *Робоча група УБА з RDA [Електронний ресурс] : (правила каталогізації)* // Українська бібліотечна асоціація. — Режим доступу: <http://ula.org.ua/ua/sekciiyi-krugli-stoli/2821-roboccha-hrupa-uba-z-rda-pravyla-katalohizatsii>. — Назва з екрана.
13. *Сенченко М.* Від ери Гутенберга до ери комп'ютексів / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2007. — № 6. — С. 3—6.
14. *Сенченко М.* Депозитарна цифрова бібліотека — як єдина можливість вирішення проблеми книгозшивців / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2008. — № 2. — С. 3.
15. *Сенченко М.* Книгорозповсюдження України — європейський рівень / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 1996. — № 4. — С. 6—7.
16. *Сенченко М.* Книжкова справа України: ретроспектива і перспектива / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2006. — № 9. — С. 3—12.
17. *Сенченко М.* На черзі кооперативна каталогізація / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 1997. — № 8. — С. 3—4.
18. *Сенченко М.* Невеселі роздуми про друковану спадщину України / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2005. — № 1. — С. 3—6.
19. *Сенченко М.* Стратегічний план інформатизації бібліотек України до 2005 року : (довідь на пленар. засіданні Міжнар. конференції "Крим-97") / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 1997. — № 6. — С. 3—6.
20. *Сенченко М.* Формування електронної депозитарної бібліотеки на основі обов'язкового примірника документів : (матеріали з доповіді автора на семінарі, присвяч. створенню електрон. бібліотеки й електрон. архіву Верховної Ради України, 2 липня 2010 року) / Микола Сенченко // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 7. — С. 3—7.
21. *Сенченко М. І.* Книжкова палата України. Історія і сьогодення, 1919—1999 / М. І. Сенченко. — Київ : Кн. палата України, 1998. — 158, [1] с.
22. *Сенченко М. І.* Книжкова палата України. Історія і сьогодення, 1919—2004 / М. І. Сенченко. — 2-ге вид., випр. і допов. — Київ : Кн. палата України, 2004. — 163 с.
23. *Стрішенець Н.* Міжнародний стандарт каталогізації "Опис та доступ до ресурсу" ("Resource description and access"): особливості впровадження / Н. Стрішенець // Бібліотечний вісник. — 2016. — № 1. — С. 41—45.

В статтю пропонується комплексне рішення для осуществлення реформ в області створення і використання державних бібліографічних ресурсів і реорганізації бібліотечного фонду України. Пропонується створити мережу бібліографічних організацій шляхом переходу на єдине бібліографічне програмне забезпечення, впровадити міжнародні правила каталогізації і формату, оптимізувати фонди бібліотек шляхом організації депозитарної цифрової бібліотеки.

In the article complex solution is offered for realization of reforms in area of creation and use of state bibliographic resources and reorganization library fund of Ukraine. It is suggested to create the network of bibliographic organizations by passing to single bibliographic software, to inculcate the international classification system, international rules of cataloguing and format; to optimize the funds of libraries by organization of depositary digital library.

Надійшла до редакції 17 березня 2016 року